

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשע"ט

כרך 1

עורכים:

פרופ' משה צפור
פרופ' אהרן מונדשיין
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשע"ט 2019
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@macam.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
9	דבר המערכת
13	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | מקרא ופרשנותו

17	חוקי השמיטה בתורה בראי תרגום השבעים	משה צפור
37	מרד אהוד בן גרא ומציאותו של הר אפרים בעבר הירדן המזרחי	גבריאל ברזילי
51	"אם את עושה דל"ת רי"ש - מחריב את כל העולם" הערות לנוסחו של עמוס ה, יא ולפרשנות הערבית-היהודית עליו	יאיר צורן
55	'מושך עצמו ואחר עמו' בפירושו של הרב יוסף חיון	יוחנן קאפח

שער שני | חינוך

71	מה בין מנהיגות בצבא למנהיגות בהוראה	אליסיה גרינבנק ואיריס טמסוט
81	הערכת הקבוצה במעבדת המדעים בבית הספר	אילה רביב ואסתר אפללו
103	"ללכת עם האמת הפנימית שלי" סיפורי חיים של גננות - אשנב לתהליכי הבניית זהות מקצועית	ליאת מירב
137	תוקפנות בגן הילדים הברלי מגדר ומגזר	רינת כספי

שער שלישי | מוזיקה, ספרות ואמנות

155	האידיאות של בית המלוכה האירופאי באורטוריות העוסקות בבית המלוכה התנ"כי	אפרת בוכריס
185	קריאה סטרוקטורלית בשירתו המיתית של ק.א. ברתיני	רבקה קרוש
201	שימוש בחומרים תיעודיים באמנות עכשווית המתמודדת עם השואה (2005-2015)	רחלי ברגר
219	מהטלאי הצהוב אל הרגל: מסע אמנותי בין כוכבים וסמלים ביצירתה של האמנית סבינה סער	לאה מזור

שער רביעי | חינוך גופני ובריאות

239	קפיצה לגובה בסגנון מספרת	מירי שחף
263	גורמים ומניעה של טביעת ילדים ובני נוער במדינת ישראל / מאמר דעה	סיגלית אבוהצירא ודניאל מורן
277	היפגעות ילדים בישראל: השוואה בין ילדים ערבים ויהודים / מאמר דעה	סהאם אבו עבייד ודניאל מורן

מחברי המאמרים

סיגל אבוחצירא

סטודנטית לתואר שלישי, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sigal00000@gmail.com

סהאם אבו עביד

סטודנטית לתואר שלישי, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sehamm1992@gmail.com

פרופ' אסתר אפללו

חוג למדעים וראשת רשות המחקר במכללת חמדת הדרום
ester@hemdat.ac.il

ד"ר אפרת בוכריס

חוג לתנ"ך והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
efratb@neto.net.il

ד"ר רחלי ברגר

חוג לאומנות, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות; עמיתת שפיגל, המכון לחקר השואה ע"ש פינקלר, אוניברסיטת בר אילן; החוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
berger.rach1@gmail.com

ד"ר גבריאל ברזילי

חוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות
barzilg@gmail.com

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; החוג לחינוך וחברה והתוכנית לתואר השני בייעוץ ארגוני למוסדות חינוך, הקריה האקדמית אונו
alicia2@netvision.net.il

איריס טמסוט

מפתחת תוכניות בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, משרד החינוך
iris20081@walla.com

ד"ר רינת כספי

ראשת החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' דניאל מורן

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר לאה מזור

חוג למקרא, האוניברסיטה העברית בירושלים
mazor.lea@gmail.com

ד"ר ליאת מירב

חוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
liatmayrav@gmail.com

יאיר צורן

חוקר פרשנות המקרא הערבית-יהודית בימי הביניים
zorantirgumim@gmail.com

פרופ' משה צפור

פרופסור מן המניין (בדימוס) במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן; ראש החוג לתנ"ך
וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר יוחנן קאפח

חוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; דיקן הסטודנטים, מכללת
אורות ישראל
ykapah@gmail.com

ד"ר רבקה קדוש

חוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
rivkkad@gmail.com

ד"ר אילה רביב

חוג למדעים, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון ומכללת חמדת הדרום
ayalaraviv1@gmail.com

ד"ר מירי שחף

חוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mirile@washingtton.ac.il

"אם את עושה דל"ת רי"ש - מחריב את כל העולם" הערות לנוסחו של עמוס ה, יא ולפרשנות הערבית-היהודית עליו

יאיר צורן

תקציר

רשימה זו עוסקת בתופעה ידועה במחקר שגם חז"ל היו ערים לה: חילופי משמעות בשל שינויים גרפיים הנובעים מן הדמיון בין אותיות כגון ד-ר. העלינו השערות לגבי הכיטוי "כרם חמד" שבספר עמוס וביטויים דומים.

תאריכים: המקרא ונוסחיו, חילופי ד/ר במקרא, יפת בן עלי

שיבושים גרפיים בטקסטים בכלל ובמקרא בפרט ידועים לנו היטב מקדמת דנא. כבר חכמינו היו ערים לתופעה זו, וכן מביא המדרש: "כת' שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד' (דברים ו, ד), אם את עשה ד' ר' [= כותב או קורא יי' אחר], מחריב את כל העולם. כת' כי לא תשתחוה לאל אחר' (שמות לד, יד). אם עושה את ר' ד' [לאל אחד] את מחריב את כל העולם". כמו כן המדרש מביא דוגמאות לשיבושים אפשריים נוספים בשל חילופים

בין אותיות דומות אחרות.¹ ברשימה קצרה זו אני מבקש לעמוד על דוגמה אחת נוספת, שדומה כי לא הושם אליה לב ועל מקבילתה במקרא שעליה דווקא ניתנה הדעת. בספר עמוס ה, יא אנו קוראים: "כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם". לעניות דעתי, סופו של פסוק זה מעיד על ראשיתו ומן הראוי לגרוס "כרמי חמר נטעתם". זאת על אף שגרסה זו אינה מתועדת כל עיקר.²

הדבר תמוה אף יותר לאור המקבילה הברורה המצויה בנוסח המסורה: "ביום הוא כרם חמר ענו לה" (ישעיה כז, ב). והנה דווקא במקרה זה, מבין התרגומים הקלאסיים רק הפשיטתא תומכת בנוסח המסורה וגורסת *חמרא*. לעומתה גורס תרגום יונתן "בארע טבא", תרגום השבעים: ἀμπελῶν καλός· ἐπιθύμημα [= 'כרם משוכח נחמד'; אולי כפל תרגום], והוולגטה: *meri* [= טהור].

חיזוק נוסף להשערותנו זו נוכל אולי למצוא בחילופה של "חמור" ב-ἐπιθύμημα [נחמדים] = "חמד" בתרגום השבעים לפסוק "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר טז, טו).³

מכאן נעבור לפרשנות הערבית-יהודית לפסוק זה. את ישעיהו כז, ב מתרגם רס"ג "כרמא כמר". אליו חובר גם המתרגם והפרשן הקראי הגדול יפת בן עלי (המאה העשירית לסה"נ) מתרגם בנוסח המסורה: "פי דלך אלזמאן כרם כ'מר גנו להא" (= בעת ההיא כרם יין שירו לה, ומפרש: "קולה" כרם חמר' ישיר בה אלי ישראל כקו' כי כרם יי צבאות בית ישראל' וסמאם פי הדא אלזמאן 'כרם חמר' לטאעתהם. ודלך אנה כאן קאל זיקו לעשות ענבים ויעש באושים'. פערף אנה לם יג' מנה ענב אצלא פכלאחרי אן יג' מנה כ'מר פדלך ידל עלי כמאל טאעאתהם"⁴ [= ובאומרו 'כרם חמר' הוא מכוון לישראל כאומרו 'כי כרם ה' צבאות בית ישראל' (ישעיה ה, ז), וקראם באותה עת 'כרם חמר' בשל ציותם וכן (בשל מה ש) אמר 'זיקו לעשות ענבים ויעש באושים' (שם, פס' ב). על כן הודיע כי לא יצאו ממנו ענבים כלל. על כן ראוי יותר⁵ כי יצאו ממנו יין וזה מלמד על שלמות ציותם].⁶

1 ראו ויקרא רבה, מהדורת מרדכי מרגליות, הוצאת בית המדרש לרבנים (ירושלים-ניו-יורק, הדפסה שלישית, תשנ"ג) עמ' תכב. עוד לעניין זה בהקשר אחר ראו יואל אליצור, עיר בספר יהושע ותחומי ממלכתו של יאשיהו תלויים בקוצו של דלת - ספר היובל לרב מרדכי ברזיאר (בעריכת משה בר אשר), הוצאת מאגנס, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 615-620.

2 פשיטתא: "דרגתא", כלומר אלה החומדים אותם (ברוח זו מפרש רד"ק את הפסוק); תרגום יונתן: "חמדתא"; וולגטה: *amantissimas* [= עסיסי].

3 על כך ראו עמנואל טוב, 'מסורת חז"ל על השינויים שהוכנסו בתרגום השבעים לתורה ושאלת הנוסח המקורי של תרגום זה', ספר יצחק אריה זליגמן בעריכת אלכסנדר רופא ויאיר זקוביץ (ירושלים, רובינשטיין, תשמ"ג) עמ' 371-393 וראו שם עמ' 387. לעניין החילוף דודניס/Ρόδιος, ורודנים (בר' י 4) ראו משה צפור, תרגום השבעים לספר בראשית (הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשס"ו) עמ' 165.

4 ראו כ"י פירקוביץ, סנקט פטרבורג, Evr. Arab. i:568 דף א-269 ב.

5 כאן נפלה שגגת סופר ויש לגרוס פבאלאחרי.

6 לדעתי עדיף לגרוס גם כאן טאעאתהם.

אשר לפסוק שלפנינו, יפת אינו מכיר גרסה שונה מנוסח המסורה. את "כרמי חמד" הוא מתרגם "כרום אלתמני"⁷ [= כרמי תקווה] ומפרש: "גרסתם כרום סריה ולא תשרבו כמרהם"⁸ [= נטעתם כרמים נאים ולא תשתו את יינם].⁹ לפסוק זה מקבילה כמעט מדויקת בצפניה א, יגא: "כרמים נטעו ולא ישתו את יינם", אך דא עקא, מכיוון שלא נזכר לא "חמר" ולא "חמד" אין בכוחו של פסוק זה לסייענו בפתרון השאלה. לחלקו האחרון של פסוק זה יפת אינו מתייחס כלל ואך מציין באופן סתמי בסוף פירושו: "וינצ'אף אלי דלך ז'נטעו כרמים"¹⁰ [= ויתווסף לכך ונטעו כרמים]. המילה "חמד" מצויה בנוסח המסורה רק עוד במקום אחד: "בחורי חמד כלם" (יחזקאל כג, יב). גם את "בחורי חמד" (שם) מתרגם יפת "נערי חמדה", אך אינו מתייחס לכך בפירושו.¹¹ אם נכונה טענתנו, הרי שלמעשה המילה "חמד" מופיעה במקרא אך פעם אחת ויחידה והלשון "כרם חמד" אינה מצויה בו כלל.

7 ראו כ"י פירקוביץ, Evr. Arab. I:298 דף 105א.

8 ראו שם דף 105ב.

9 את המילה "סרייה" נוקט יפת כבר בפירושו ל'וספוני טמוני חול' (דברים לג, יט) וזה לשונו: 'זארצ'ה איצ'א ארץ סרייה, אי חסנה אלבניאן, כקו' ז'ירא מנוחה כי טוב' (ראו כ"י הספרייה הבריטית Or. 2479 דף 144א) [= וגם ארצו ארץ טובה, כלומר בעלת תבנית נוף יפה, כאומרו ז'ירא מנוחה כי טוב' (בראשית מט, טו)]. מובן כי הפירוש נסב על סופו של הפסוק: 'זאת הארץ כי נעמה'. את הלשון "חסנה אלבניאן" תרגמתי בעקבות עצתו של ידידי אורי מלמד, ועל כך נתונה לו תודתי. המילה הערבית "בניה" פירושה נוף או מרחב וכן תבנית. כך נוצרה בעיה המילה "סרייה" מבחינה מילולית פירושה "דשנה", אך תרגום זה אינו הולם את ההסבר שיפת מצרף לו: "כלומר בעלת תבנית נוף יפה". כן לא יכולתי לנקוט את הלשון "יפה" משום שכך הייתה נוצרת טאוטולוגיה. לפיכך נאלצתי לבחור במילה "טובה" ובמילה "נאים" ל"כרמים" שאינן הולמות את משלבה הגבוה יותר של "סרייה".

10 ראו כ"י פירקוביץ, Evr. Arab. I:298 דף 211ב.

11 ראו כ"י סנקט פטרבורג, מכון ללימודי המזרח b135 [בלא עימוד].

